

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ – КЛАСИКІВ У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

m. Ostroh – Philosophy as a Cultural Policy of Today: Abstracts of the V All-Ukrainian Scientific Conference November 3, Ostroh. Ostrog: Publishing House of the National University of Ostroh Academy. 116 p; pp. 9 – 13. [in Ukrainian].

7. Epshteyn, M. (2004). *Znak probela: O buduschem gumanitarnykh nauk* [Space symbol: On the future of the humanities]. Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye, 864 p. [in Russian].

8. Ilenkov, E. V. (1991). *Chto zhe takoe lichnost?* [What is personality?]. *Philosophy and culture*. Moskva: Politizdat, 464 p. [in Russian].

9. Mamardashvili, M. (2009). *Dyavol igraet nami, kogda myi ne myislim tochno* [The devil plays us when we do not think for sure]. Access mode: <https://burusi.wordpress.com/2009/04/30/merab-mamardashvili-5/>. [in Russian].

10. Petrovskiy, V. A. (1993). *Fenomen subektnosti v psikhologii lichnosti* [The phenomenon of subjectivity in the psychology of personality]. *Extended abstract*. Access mode: http://www.psycheya.ru/lib/avfpetr_ogl.html. [in Russian].

11. Petrovskiy, V. A. (1996). *Lichnost v psikhologii: paradigma subektnosti* [Personality in psychology: the paradigm of subjectivity]. Rostov na Donu: Feniks. Access mode: http://www.koob.ru/petrovsky/psychology_personality_pet. [in Russian].

12. Shelling, F.V.Y. (1989.). *O konstruktсии v filosofii* [About construction in philosophy]. Works in 2 volumes. Vol. 2. Moskva: Mysl, 636 p. [in Russian].

13. Yung, K. G. (2009). *Eon: Issledovaniya o simvolike samosti* [Studies on the symbolism of the self]. Moskva: Akademicheskii Proekt, 340 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.07.2018

УДК 36.036:398

DOI:

Іван Околович, старший викладач кафедри культурології та мистецької освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ – КЛАСИКІВ У ФОРМУВАННІ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ

У статті розглянуто проблеми музикознавства, музичної освіти, а також вплив музичних традицій та фольклору на сприйняття музики і вихованню підростаючого покоління. Схарактеризовано роль у загальному музичному вихованні українського народу. Розкрито грані українських композиторів, їх діяльність, та зв'язок з професійною і народною музичною культурою, що сприяли поширенню професіоналізму в музиці та музичному вихованні України. Проаналізовано народно-пісенну творчість, як основу музично-естетичного виховання школярів.

Ключові слова: композитор; педагог; музичне виховання; освіта; культура; творчість; історія; мистецтво; музична діяльність; народна пісня; щедрівки; колядки; думи; хорова культура; вокально-інструментальна музика; стиль; форма; фольклор; жанр; гармонія.

Літ. 14.

Ivan Okolovych, Senior Lecturer of the Culturology and Artistic Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

CONTRIBUTION OF UKRAINIAN COMPOSERS – CLASSICS INTO THE FORMATION OF A MUSICAL-EDUCATION SYSTEM

The article deals with the problems of musicology, musical education, and the influence of musical traditions and folklore on the perception of music and the upbringing of the young generation. The life and creative way of the famous representatives of the Ukrainian musical culture, the composer are covered. Music education is a component of aesthetic education and an integral part of moral education. One of the most important problems of musical education is the relationship between parenting and the development of children. This ratio depends on the objective social and public environment and the child's subjective experiences.

The facets of their composer activity are revealed. The significant contribution into the musical culture of Ukraine is described. The musical heritage that composes choral miniatures – processing of Ukrainian folk songs is analyzed.

The problems of education, culture and upbringing of the young generation are considered which presuppose the unity of music as a way of learning the world and music as a subject of knowledge; the influence of musical folklore on the education and upbringing of junior pupils, the formation of a musical culture in them – the development of creative abilities of students and musicians, the ability to use the studied folk songs practically. The role of the general musical education of the Ukrainian people is described. The faces of Ukrainian composers, their activities,

and the connection between professional and folk musical culture have been discovered, which have contributed to the spread of professionalism in music and musical education of Ukraine. The folk – song work, as the basis of musical and aesthetic education of schoolchildren, is analyzed. The preconditions and features of the development of musical education in Ukraine in the twentieth century are revealed. The content and forms of musical education and education in educational institutions, the public and youth organizations of the end of the 19th century are analyzed. Perspective directions of creative use of theoretical and practical work of Ukrainian composers and teachers of music in modern pedagogy are substantiated. Based on the analysis of historical and pedagogical experience, to substantiate the theoretical foundations of musical education and education in institutions of education and out-of-school educational institutions.

Keywords: a composer; a teacher; musical education; an education; a culture; work; history; an art; musical activity; a folk song; shchedrivky; carols; dumas; choral culture; vocal-instrumental music; a style; a form; folklore; a genre; harmony.

Постановка проблеми. Музичне виховання дітей на українських землях, як і у всіх інших народів світу тісно пов'язане з розвитком самого музичного мистецтва і педагогіки.

Вочевидь, що мова і пісня в Україні розвивалась в найтіснішій взаємодії, бо слово, породжене душею, стає піснею, а пісня, породжена словом, стає душею.

Музика, як шкільний предмет, тісно пов'язана з історією, бо твори які створюють композитори завжди відповідають історичним подіям, різним соціальним проблемам. Свої перші кроки до музики дитина робить ще до школи. Діти слухають її від своїх батьків, в дитячих садочках, дивляться дитячі передачі, мультфільми, музика стає для них одним зі засобів емоційного впливу, адже викликає у них почуття радості і ще часто, слухаючи її, діти роблять відповідні рухи, підскіки, підспівують мелодії [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з творчими доробками українських композиторів – класиків, знайшли помітне місце в науково-публіцистичних працях українських науковців, педагогів та митців ХХ ст. Інтерес становлять статті та наукові дослідження: Л. Архімовича, В. Барвінського Г. Голика, Л. Іванової, М. Гордійчука, Д. Кабалецького, Л. Кияновської, С. Людкевича, С. Процика, О. Михайличенка, О. Поясика, С. Печерської, та ін.

Мета статті – розкрити сутність національної української музичної культури, провести порівняльно-історичний аналіз, узагальнити композиторську та педагогічну діяльність українських композиторів-класиків, з'ясувати рівень музично-естетичного виховання тогочасного середовища.

Виклад основного матеріалу. М.В. Лисенко (1842 – 1912), був засновником української музичної класики. Діапазон його творчої і педагогічної діяльності надзвичайно широкий і багатогранний.

Микола Віталійович працював вчителем музики у загальноосвітніх школах Києва,

виховував і навчав композиторів, керував дитячими і вчительськими хорами, написав дуже багато музичних творів для дітей. Народна пісня і класична музика були основою, на якій М.В. Лисенко провадив навчання [3].

Крім цього, Лисенко створив цілий ряд посібників для загальноосвітньої школи. “Молодоші” (1875 р.), в якому під фортепіанний супровід подано 25 дитячих ігор та 13 веснянок. Цей збірник завоював велику популярність серед вчителів музики, батьків та дітей загальноосвітніх шкіл.

Другим посібником Лисенка для дітей є “Збірка пісень у хоровому розкладі, пристосованому для учнів молодшого і підстаршого віку в школах народних” (1908). Там вміщені календарні історичні, побутові українські народні пісні.

Велика заслуга М.В. Лисенка і в створенні для дітей опер “Коза-дереза”, “Пан Коцький”, “Зима і весна”, які стали блискучими зразками музичної дитячої драматургії.

Окремо вирізняється педагогічна діяльність Лисенка в організації “музично-драматичної школи”.

Величезне значення для розвитку української методики музичного виховання має педагогічна діяльність композитора-класика М.Д. Леонтовича (1877 – 1921), який понад двадцять років працював вчителем музики в начальних установах Вінниччини, Донбасу, Києва.

Визначною подією для вчителів музики України стало видання “Практичного курсу навчання співу у середніх школах України” М. Леонтовича, здійсненого упорядником Л.О. Івановою [4].

М. Леонтович в посібнику показує чітку методику музичного виховання дітей, побудованого за законами дидактики “від меншого до більшого, від нижчого до високого, від елементарного до труднішого” [4].

Він дотримується і іншого дуже важливого принципу дидактики “повернення” до вивченого і забігання “вперед”. В посібнику визначено, щоб забезпечити успіх, йти зразу не великими кроками,

а потроху, щоб потім раз у раз не вертатись назад, щоб не псувати діла [14].

Аналізуючи такі методичні вказівки Леонтовича, приходимо до висновку, що він прекрасно знав і вмів володіти технологією розвитку музичного слуху, навчанню співу з нот, що є надзвичайно актуальним для сучасної школи. Композитор рекомендує на початковому стані навчання співати “по слуху” прості українські народні пісні і мелодії, побудовані на двох, трьох, чотирьох і т.д. нотах, що забезпечить поступовий музичний розвиток [9].

Адже за дидактичним законом від простого до складного діють і будуть діяти всі світові методики музичного виховання, які на українському ґрунті розробив геніальний Леонтович.

Потрібно відмітити і надзвичайно плідну музично-педагогічну спадщину К. Стеценка (1882 – 1921). Він був вчителем музики, керівником хорової роботи в школах.

Кирило Стеценко свідомо обрав собі професію вчителя музики, хоч вона в царській Росії була малооплачувана і малопрестижна. Він гаряче брався до будь-якої роботи, пов’язаної з музичною освітою.

Першим музичним посібником для музичного виховання був збірник пісень “Луна”, де К. Стеценко підкреслював, що коли дитина навчиться співати, тоді їй легше і зрозуміліше буде вчитися вже й музики, знаючи ритми співу і маючи розвинутий слух. Підкреслювалось, що музичне виховання треба починати саме зі співу пісень, в яких: людина і словами, і голосом викладає все, що у неї на душі [3].

Потрібно сказати, що К. Стеценко постійно шукав свою методику музичного виховання, перевіряв її на практиці. В своїй методиці він наголошував: “Починаючи спів, не треба робити зауважень дітям щодо неправильного положення рота і також звука, що видобувається неприємно, необхідно дати їм волю, щоб не вбити бажання, не викликати побоювань з боку учня за кожний звук, який він утворює, що може призвести до співу в’ялого, незвучного, несміливого. Спочатку співати слідуючи наслідування голосу вчителя має стати найкращим засобом виправлення недоліків у голосах учнів” [1].

У своїх рукописах з методики музичного виховання К. Стеценко встановлював такий методичний порядок: 1) спів; 2) ноти; 3) теорія. В основу музично-естетичного виховання ставиться спів і виконання українських народних пісень.

Велике значення Стеценко надавав розвитку цікавості до музики з перших уроків. В своєму

“Шкільному співанику” радить починати з розвитку метро-ритму і висотних співвідношень.

Науково-методичні праці Стеценка досить обширні і численні. Серед них треба назвати:

- “Методика шкільного співу”;

- “Методико-дидактичний матеріал до шкільного співаника”;

- “Шкільний співаник”;

- “Початковий курс навчання дітей нотного співу”;

- “Луна”;

При викладенні свого методу роботи він опирається на прогресивні ідеї: застосування аналітико-порівняльного та евристичного пошуку; послідовного викладу матеріалу; вивчення та критичне використання попереднього досвіду; введення елементів відносної сольмізації з використанням засобів наочності (драбинка).

К. Стеценко вважає, що починати музичне виховання слід з ознайомлення та аналізу музичного розвитку дітей, з розвитку чуття ритму.

Ф.М. Колесса – композитор, фольклорист; видатний педагог, автор “Шкільного співаника”, вважав, що мета музичного виховання – розвивати у дітей любов до всього доброго, гарного, рідного, співчуття до людської неволі. Ці завдання і основна мета досягається вдало відібраним музичним репертуаром.

До збірника “Шкільний співаник” вміщено велику кількість народних пісень, обрядових, дитячих, жартівливих, колискових, історичних, козацьких.

В I-й частині зібрані твори в тональності До-мажор (до¹-до², до¹-соль¹).

В II-й частині – ля-мінор (ля¹-фа²), пісні з модуляцією із До-мажору в ля-мінор.

В III-й частині також є пісні, написані в тональності кварто-квінтового кола, двоголосся.

Перед співом кожної пісні рекомендується співати звукоряд в тональності даної пісні. Слід дотримуватись співочої постави, контролювати дихання, не переривати його серед слова. Збірник дає можливість познайомити дітей з позначеннями темпу та динамічних відтінків італійською мовою [2].

Одне з перших місць серед тих, хто продовжував найкращі традиції М.В. Лисенка, належить визначному композиторові та музично-громадському діячеві, авторові багатьох романсів, обробок народних пісень, хорових творів і фортепіанних п’єс – Я.С. Степовому (Якименко).

Багато уваги Я. Степовий уділяв обробкам народних пісень для шкільних хорів, дитячих ансамблів і сольного виконання. Його збірка “Проліски” мала велике педагогічне значення.

Три випуски “Пролісків” включають різноманітні дитячі пісні та ігри, Перший випуск розрахований на дошкільнят; II та III на дітей шкільного віку.

Свій внесок у розвиток музично-естетичного виховання дітей зробив і композитор В. Сокальський (1863 – 1919). Його збірка “Подснежник” (1896) з авторською присвятою “Русским детям” чудово поєднує в собі доступність діапазону, мелодики й тематики пісень.

Продовжуючи традиції М. Лисенка у створенні музично-драматичних творів для дітей, В. Сокальський пише оперу-казку “Ріпка” (1898). Завдяки яскравій музичній мові, використанню фольклорних інтонацій, вона користувалась заслуженим успіхом у слухачів.

Західноукраїнські композитори В. Матюк, С. Воробкевич, Д. Січинський та інші також збагатили теорію і практику музичного виховання школярів.

Педагогічна спадщина В. Матюка (1852 – 1912) складається з трьох посібників: “Руський співак для шкіл народних” (1884) і доповнення до нього – підручник з музичної грамоти “Малий катехізм в музиці” (1884) та “Короткий нарис науки гармонії і контрапункту” (1905). Два перші не тільки доповнювали один одного, а й навчання по них проводилося паралельно. Прихильник навчання співу по нотах, В. Матюк прагнув до того, щоб учні не заучували напам’ять пісні, а вміли з першого погляду прочитати ноти могли розпізнати інтервали і вміли все це відтворити голосом [8].

Працюючи багато років вчителем музики і співів, С. Воробкевич (1836 – 1903) вивчав психологію дітей, їхні інтереси і запити, збирав матеріал для своїх педагогічних посібників. Особливою популярністю користувалися його “Співаники”, в яких значне місце відводиться народним пісням. Композитор, розуміючи виховне значення фольклорних зразків, переконливо доводив необхідність вивчення їх у школах. У першому “Співанику” (1870) Воробкевич писав; “Вплив музики на людей превеликий, бо через музику вчиться людина і глибше відчувати і облагороджувати своє серце і душу” [7].

Ця думка композитора, висловлена понад 100 років тому, співзвучна з висловлюваннями сучасних композиторів-педагогів. Збереглися відомості, які свідчать про популярність посібників С. Воробкевича не тільки на Буковині і в Галичині, а й у Східній Україні.

Велику педагогічну цінність має “Співак”, виданий у 1889 році, окремий розділ якого містить найважливіші відомості з теорії музики. Посібник

закінчується кількома канонами для двох та трьох голосів. Отже, поліфонічну форму співу композитор теж вважав важливим засобом музичного виховання дітей. Досліджуючи процес сприйняття дітьми поліфонії, він дійшов висновку, що дітей потрібно навчати сприйманню поліфонії, починаючи вже з першого класу [3].

Д. Січинський (1865 – 1909) займаючись педагогічною діяльністю, написав декілька посібників. Широко використовувалися в практичній роботі вчителів музики його збірки народних пісень, які виховували в дітей любов до свого народу, рідного краю.

Активну педагогічну роботу проводили також А. Вахнянин (1841 – 1908) та О. Нижанківський (1863 – 1919). Слід зауважити, що, за незначним винятком, західноукраїнські композитори були єдиними авторами шкільних підручників з музики. Це свідчить про їх вирішальний вплив на тогочасну теорію і практику музично-естетичного виховання.

Один із основоположників створення дитячого музично-ігрового репертуару В. Верховинець (1880 – 1938) успішно вирішував проблему всебічного розвитку дітей шляхом залучення їх до активної ігрової діяльності. Гра є наймиліша хвилина, котрої потрібно дитині для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей – писав композитор у першому виданні свого посібника “Весняночка” (1925), який протягом півстоліття неодноразово перевидавався. Значну частину ігор супроводжують пісні, а також танцювальні рухи, здебільшого хороводи. Композитор-педагог переконливо доводить: ніщо так не розвиває розумові і фізичні здібності дитини, її почуття і творчу фантазію, як ігри з рухами, танцями, співом.

Педагогічне кредо Ф. Колесси (1871 – 1947) – музично-естетичне виховання школярів засобами народно-пісенної творчості. У “Шкільному співанику” (1925) композитора 226 пісень. Головна мета цього посібника, як зазначав автор, подати пісенний матеріал для науки в народній і середній школі, таким чином, щоб за його допомогою привчалась молодь пізнавати й цінити народну творчість та перейматися її духом [3]. Ф. Колесса є також автором посібника “Співаймо” (1926) та збірки народних пісень (1927) для шкільних хорів. Педагогічний досвід, тонке художнє почуття та здобуток вченого-фольклориста допомогли йому відібрати для своїх праць високохудожні зразки народно-пісенної лірики, які надзвичайно яскраво розкривають дітям красу рідного краю, силу і багатство внутрішнього світу людини праці.

Цінним посібником з музичного виховання є

збірка П. Козицького (1983 – 1960) “Масовий спів” (1926), написана у співавторстві з композитором К. Богуславським. Розуміючи виховне значення музики, П. Козицький вбачав основне завдання у тому, щоб свідомо й твердо перетворити музику і пісню на знаряддя політичного виховання мас. Пісня мусить увійти в нові форми побуту, луhati на революційних святах, вечірках, під час спочинку, розваг і всюди за собою нести новий світогляд [4].

П. Козицький – автор збірки “10 шкільних хорів”. Його праці “Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування” (1971) стала помітним явищем в історії розвитку музичного виховання в Україні. На багатому фактологічному матеріалі XVI – XVIII століть П. Козицький довів пріоритет вітчизняної музично-педагогічної думки того часу над західноєвропейською.

Корифей української музики С. Людкевич (1879 – 1980) розпочав свою педагогічну діяльність на початку XX століття і вже тоді чітко визначав головні напрями розвитку музичного виховання школярів: загальнодоступний та виховний характер навчання музики, розробка наукових методів викладання і створення методичних підручників, широке використання народно-пісенної творчості як дидактичного матеріалу. На його думку, в загальноосвітній школі уроки музики повинні трактуватися не як вміння мистецтва, а як предмет виховуючий якого повинні вчитися не тільки вибрані або добровольці, а всі... подібно як вчать всіх інших предметів [8]. У підручнику “Загальні основи музики” (1921) С. Людкевич синтезує основні положення музичної науки з метою пропаганди знань серед шкільної молоді.

Особливо цінний педагогічний посібник композитора “Матеріали для науки сольфеджіо і хорового співу” (1930), присвячений питанням розвитку чуття ритму. Як дидактичний матеріал автор використав не тільки народні пісні, а й кращі зразки зарубіжної та вітчизняної музичної класики. Ядром запропонованої композитором методики виховання чуття ритму є системи різноманітних ритмічних вправ, яких більше двохсот.

Цикл обробок народних дитячих пісень “Сонечко” (1926) Л. Ревуцького (1889 – 1977) та твори, вміщені в збірках “В дитячому садочку” (1938) “Збірник пісень для початкової школи” (1953), значно збагатили дитячий концертний репертуар. В історію музичного виховання Л. Ревуцький увійшов також як один із основоположників створення української масової пісні.

Висновки. Українські композитори чітко

усвідомлювали, що боротьба за музичну освіту в умовах майже суцільної безграмотності всього населення може успішно здійснюватись на основі широкого використання передусім народно-пісенної творчості. Їх прагнення максимально використати фольклор на уроках музики в школах є значним досягненням педагогічної думки того часу.

Потрібно підкреслити, що вивчення народно-пісенної творчості в школі стало основою методичної роботи українських композиторів-класиків М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Ф. Колесси та ін.

Важливе місце в музичному вихованні має бути відведено розвиткові умінь відбирати високохудожні музичні твори, розвивати потребу постійної активної музичної творчості, поглиблювати свою духовну культуру.

Як свідчить педагогічна спадщина українських композиторів, своєю педагогічною діяльністю вони заклали підвалини музично-естетичного виховання в Україні, постійно піклувалися про музичну освіту та зробили значний внесок в історію її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архімович Л., Гордійчук М. Глава VIII. Творчі взаємини з К. Стеценком і М. Леонтовичом // Л. Архімович, М. Гордійчук, М. Лисенко: Життя і творчість. – 3-е вид., доп. і перероб. – К.: Музична Україна, 1992. С. 204.
2. Барвінський В. Музика / В. Барвінський // Історія української культури / За заг. редакцією Крип’якевича. – К.: Либідь, 1994. – С. 111.
3. Голик Г. Музичне виховання в українській школі / Г. Голик. – Дрогобич: “Вимір”, 1998. – 180 с.
4. Іванова Л. Педагогічні ідеї М. Леонтовича / Музика в школі: Збірка статей. – К.: Музична Україна. – Вип. 8. / Упорядник Л. Хлебнікова. – 1982. С. 197.
5. Історія української музики: В 6-ти т. – К: Наукова думка, 1990. – Т.3. – 424 с.
6. Історія української музики: в 6 т. / за ред. М. М. Гордійчук. – Київ: Наукова думка, 1989. – Т. 3 : Кінець XIX ст. – початок XX ст. – 420 с.
7. Кабалецький Д.Б. Як розповідати дітям про музику? – К., Муз. Україна, 1982.
8. Кияновська Л. О. Українська музична культура: навч. посібник / Л. О. Кияновська. – Львів: Тріада плюс, 2008. – 344 с.
9. Людкевич С. Музична мова в оригінальних хорових творах і опері “На русалчин Великдень” М. Леонтовича // Дослідження, статті, рецензії, виступи. – Т.1. – Львів, 1999. С. 202.
10. Михайличенко О. В Педагогічні аспекти

розвитку української музичної культури другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: [монографія] / О. В. Михайличенко. – Суми: “Мрія-1”, 2005. – 292 с.

11. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): [монографія] / О. В. Михайличенко. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. – 340 с.

12. Процик С. Внесок українських композиторів в теорію і практику музично естетичного виховання школярів / С. Процик // Музика в школі. – К.: Музична Україна, 1982. – Вип.8. – С.52–57.

13. Поясик О. Роль народної пісні в системі музичного виховання учнів та молоді Галичини (20-30 рр. ХХ століття) / О. Поясик // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 9. – С. 87–89.

14. Печерська Є.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посіб. для студ. вищих пед. навч. закл. / Гол. ред. В.М.Кущенко. – К.: Либідь, 2001. С.271.

REFERENCES

1. Arkhemovich, L., Gordiychuk, M. & Lysenko, M. (1992). *Chapter VIII. Creative relations with K. Stetsenko and M. Leontovich* [Hlava VIII. Tvorchí vzaiemynyz K. Stetsenom i M. Leontovycho]. Life and creativity. 3rd form., Add. and processing. Kyiv: Musical Ukraine, p. 204. [in Ukrainian].

2. Barvinsky, V. (1994). *Muzyka* [Music]. *Istoriia ukrainskoi kultury* [History of Ukrainian culture.]. (Ed). Krypiakovich. Kyiv: Lybid, p. 111. [in Ukrainian].

3. Golik, G. (1998). *Muzychne vykhovannia v ukrainskii shkoli* [Musical education in the Ukrainian school]. Drohobych: “Dimension”, 180 p. [in Ukrainian].

4. Ivanova, L. (1982). *Pedahohichni idei M. Leontovycha* [Pedagogical ideas of M. Leontovich]. *Music at school: Collection of articles*. Kyiv: Musical Ukraine. Vol. 8. (Ed.). L. Khlebnikov, p. 197. [in Ukrainian].

5. *Istoriia ukrainskoi muzyky* (1990). [History of Ukrainian Music]. In the 6th vol. Kyiv: Naukova Dumka, vol.3, 424 p. [in Ukrainian].

6. *Istoriia ukrainskoi muzyky* (1989). [History of Ukrainian music]. In the 6th vol. (Ed). M. M. Gordiychuk. Kyiv: Scientific Thought, Vol. 3: The End

of the 19th century. The beginning of the twentieth century, 420 c. [in Ukrainian].

7. Kabalevsky, D. B. (1982). *Yak rozpovidaty ditiam pro muzyku?* [How to tell kids about music?]. Kyiv: Muz. Ukraine [in Ukrainian].

8. Kyuanovskaya, L.O. (2008). *Ukrainska muzychna kultura: navch. posibnyk* [Ukrainian musical culture: teach. manual]. Lviv: Triad plus, 344 p. [in Ukrainian].

9. Lyudkevych, S. (1999). *Muzychna mova v oryhinalnykh khorovykh tvorakh i operi “Na rusalchyn Velykden” M. Leontovycha* [Musical speech in original choral works and opera “On the Rusalchinsky Easter” by M. Leontovich]. *Researches, articles, reviews, performances*. vol.1. Lviv, p. 202. [in Ukrainian].

10. Mykhailychenko, O. (2005). *Pedahohichni aspekty rozvytku ukrainskoi muzychnoi kultury druhoi polovyny XIX – pochatku XX st* [Pedagogical Aspects of the Development of the Ukrainian Music Culture of the Second Half of the 19th and beginning of the 20th Century]. Sumy: “Mriya-1”, 292 p. [in Ukrainian].

11. Mykhailychenko, O. V. (2000). *Muzychno-estetychne vykhovannia ditei ta molodi v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Musical-aesthetic education of children and youth in Ukraine (the second half of the nineteenth and early twentieth centuries)]. Kyiv: Publishing center KDLU, 340 p. [in Ukrainian].

12. Protsik, S. (1982). *Vnesok ukrainskykh kompozytoriv v teoriu i praktyku muzychno estetychnoho vykhovannia shkoliariv* [The contribution of Ukrainian composers to the theory and practice of musical aesthetic education of schoolchildren]. *Music in school*. Kyiv: Musical Ukraine, vol.8, pp. 52–57. [in Ukrainian].

13. Poyasik, O. (2002). *Rol narodnoi pisni v systemi muzychnoho vykhovannia uchniv ta molodi Halychyny (20-30 rr. XX stolittia)* [The role of folk song in the system of musical education of pupils and youth of Galicia (20-30 years of the XX century)]. *Scientific notes of Ternopil State Pedagogical University. Series: Pedagogy*. No. 9, pp. 87–89. [in Ukrainian].

14. Pechersk, Ye.P. (2001). *Uroky muzyky v pochatkovykh klasakh* [Music lessons in elementary school]. Teach. manual for studio higher ped. tutor shut (Ed.). V.M.Kutsenko. Kyiv: Lybid, p.271. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.07.2018

